

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ДС/ВМ 05/4-02 бр. 370/1-ХП/6
23.2.2017. године

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду на својој Х редовној седници, одржаној 23.2.2017. године – на основу чл. 231. став 1. алинеја 15. и 16. и члана 278. Статута Факултета, прихватило је Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: ЕПИКУРОВА ФИЛОЗОФСКА ПСИХОЛОГИЈА, докторанда Ивана Нишавића.

За ментора је одређен доц. др Машан Богдановски.

Доставити:

1х Универзитету у Београду
1х Стручном сараднику за
докторске дисертације
1х Шефу Одсека за правне послове
1х Архиви

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА

Проф. др Војислав Јелић

Факултет	Филозофски	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
04/1-2 бр. 6/237	(број захтева)	Веће научних области друштвено-хуманистичких наука
28.02.2017.	(датум)	(Назив већа научних области коме се захтев упућује)

ЗАХТЕВ

за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Епикурова филозофска психологија

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА
ОБЛАСТ

Филозофија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Иван (Драган) Нишавић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо
образовање:

Филозофски факултет,
Универзитет у Београду,
Чика Љубина 18-20

Година

2012.

дипломирања:

Назив мастер рада кандидата:

Епикурови „чулни подаци“ у свијетлу савремених теорја опажања

Назив факултета на коме је мастер рад одбрањена: Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Година одбране мастер рада: 2013.

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће

на седници 23.02.2017. одржаној

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

	ДЕКАН ФАКУЛТЕТА
	Проф. др Војислав Јелић

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ

за кандидата Иван Нишавић

Име и презиме ментора: Машан Богдановски

Звање: доцент

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. „Скептик може да живи свој скептицизам“, *Филозофски годишњак*,
20/2007, Београд

2. „Монтењево оживљавање пиронизма“, *Theoria*, 2008, Београд

3. „Бојлова корпускуларна теорија и увођење дистинкције између
примарних и секундарних квалитета“, *Theoria* 3/2012, Београд

4. „Пиронизам и Хјумов проблем индукције“, *Филозофски годишњак*,
20/2012, Београд

5. „Инференцијални контекстуализам као епистемичка антискептичка
стратегија“, *Theoria* 3/2013, Београд

Заокружити одговарајућу опцију (А, Б, В или Г):

А) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији техничко-технолошких, природно-математичких и медицинских наука ментор треба да има најмање три рада са SCI, SSCI, AHCI или SCIE листе, као и Math-Net.Ru листе.

Б У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији друштвено-хуманистичких наука ментор треба да има најмање три рада са релевантне листе научних часописа (Релевантна листа научних часописа обухвата SCI, SSCI, AHCI и SCIE листе, као и ERIH листу, листу часописа које је Министарство за науку класификовало као M24 и додатну листу часописа коју ће, на предлог универзитета, донети Национални савет за високо образовање. Посебно се вреднују и монографије које Министарство науке класификује као M11, M12, M13, M14, M41 и M51.)

В) У случају израде докторске дисертације према ранијим прописима за кандидате који су стекли академски назив магистра наука ментор треба да има пет радова (референци) које га, по оцени Већа научних области, квалификују за ментора односне дисертације.

Г) У случају да у ужој научној области нема квалификованих наставника, приложити одлуку Већа докторских студија о именовању редовног професора за ментора.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Датум _____

М.П.

проф. др Војислав Јелић

ODELJENJE ZA FILOZOFIJU
FILOZOFSKI FAKULTET
UNIVERZITET U BEOGRADU

OBRAZLOŽENJE PREDLOGA
DOKTORSKE DISERTACIJE

Epikurova filozofska psihologija

Kandidat:

Ivan Nišavić

Bogdanovski

Mentor:

Doc. dr Mašan

Beograd, Decembar 2016. godine

I Predmet istraživanja

Predmet teze jeste filozofska psihologija jednog od najznačajnijih mislilaca helenističke epohe, Epikura (341–271. stare ere). Smatra se da se najizrazitiji doprinos Epikura savremenoj misli ogleda u etici, tj. pravilnom i dobrom vođenju sopstvenog života. Ovakav pogled svakako nije netačan, no, uprkos tome, nama su u fokusu interesovanja preduslovi Epikurove etike, odnosno stepenice koje moraju biti valjano izgrađene da bismo se popeli do, po Epikuru, glavnog predmeta filozofije – etike kao

umijeća življenja. Stoga, ono što su preovladavajuće oblasti teze a što se, na ovaj ili onaj način, odnosi na psihologiju, jesu sledeće teme: fizika, problem odnosa duha i tijela, problem smrti, percepcija, želje i zadovoljstva, kao i problem slobodne volje.

Naravno da je ovakvo određenje osnovnih tema, koje će u ovoj tezi biti razmatrane, vrlo opširno i neodređeno. Ipak, prije negoli pređemo na detaljniju analizu, potrebno je istaći i obrazložiti jednu ambivalentnost, koja se tiče izvora na koje se oslanjamo pri tumačenju Epikura. Uobičajeno je da se sintagme “Epikurova filozofija” i “epikurejska filozofija” koriste kao sinonimi, ali potrebno je naznačiti i razlikovati originalne Epikurove doprinose od doprinosa koje dodaju oni koji se nadovezuju na njegovo učenje, bilo u pozitivnom ili u negativnom smislu. Poznato je da nam je od Epikurovog obimnog filozofskog rada preostalo samo ono što je Diogen Laertije sačuvao u X knjizi *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*, gdje pronalazimo, pored tri Epikurova pisma u kojima je sumirana njegova filozofija, i „Osnovne misli” (Principal Doctrines) – kao grupu maksima. Slično osnovnim mislima, do našeg vremena opstao je i rukopis koji sadrži poučne izreke koje se konvencionalno nazivaju „Vatikanskim izrekama” (Vatican Sayings). Pored toga, a kao posledicu pronalaska i iskopavanja ostataka epikurejske vile koju je 79. g. erupcija Vezuva u potpunosti prekrila prašinom i pepelom, imamo ugljenisane djelove Epikurovog spisa „O prirodi” (knjiga 28). Još od sredine XVIII vijeka pa sve do danas, odvijaju se pokušaji odmotavanja papirusa da bi bilo moguće pročitati sve djelove – ali posao je skoro nemoguć uzimajući u obzir stanje svitaka, koji su ugljenisani, pa se nekad i pri samom blagom dodiru u potpunosti raspadnu. Od Epikurovih originalnih spisa, ovo je sve što je preostalo.

S druge strane, imamo širok spektar filozofa na koje je on imao uticaj. Sve ono što je pisano pod njegovim uticajem predstavlja epikurejsku filozofsku sliku, koja je imala izrazito jak uticaj od vremena Epikurovog života, pa sve do I ili II vijeka nove ere. Pomenućemo samo neke od predstavnika, koji su na različite i često divergentne načine tumačili Epikurovo učenje. Prije svega, dva veoma značajna predstavnika, koji stoje na suprotnim polovima, određenim prema onome kakav stav su zauzimali prema Epikurovoj filozofiji. Jedan je rimski pjesnik Lukrecije (oko 94–50. stare ere), kao advokat, pobornik i zastupnik Epikurove filozofije, dok je drugi Ciceron (106–43. stare ere), kao surovi kritičar njegovih, kako on zna da kaže, arbitrarnih stavova. Takođe, važno je uzeti u obzir

Filodema (oko 110–30. stare ere) čiji su spisi takođe otkriveni iskopavanjima u Herkulanumu, kao i platoničara Plutarha (oko 45–120. nove ere), koji, kao i prvopomenuta dvojica, stoje na suprotnim stranama kada dođe do rasprave o Epikuru. U svakom slučaju, Epikura ne možemo posmatrati izolovano od istorijskog konteksta koji je njegovo učenje djelimično i (pre)oblikovao, te se moramo oslanjati na njegove naslednike, opravdano pretpostavljajući da su oni imali direktan uvid u njegove spise, na osnovu kojih su ili pravdali, branili i veličali njegove ideje ili, pak, osuđivali ih i omalovažavali.

Nakon velikih društveno-istorijskih promjena u Grčkoj krajem IV vijeka stare ere i nemogućnosti održanja Platonovog i Aristotelovog filozofskog sistema, Epikurova doktrina koja ih nasleđuje (najznačajnija pored stoičke i skeptičke škole) jeste u suštosti suprotnosti sa Platonovim idealizmom, a čak je još realističnija od Aristotelove. Za nas ovdje nisu važni svi aspekti tih promjena, već ono što predstavlja temelj našeg istraživanja – a to su osnovni postulati Epikurove fizike, tj. nauke o prirodi. Epikur je osnovne postavke fizike, sa izvjesnim izmjenama i dodacima, preuzeo od Demokrita. On tvrdi da postoje samo dvije stvari: atomi i prazan prostor. Atomi su nedjeljivi, čulima nedostupni djelovi materije, koji imaju čvrstinu i kreću se u praznini pod kojom se jednostavno podrazumijeva prazan prostor. Sve što postoji, fizički opipljive i opažljive stvari, predstavljaju samo konglomerate ovih atoma, tj. svojevrsne složene stvari koje se ne sastoje ni iz čeg drugog do atoma. Svoj postanak duguju isključivo njima, kao i svoj nestanak. Jer, nestajanje neke stvari je samo njeno rasčlanjivanje do najmanjih dijelova od kojih se sastoji, tj. do atoma. Kako je broj atoma beskonačno velik, tako isto je i prazan prostor neograničen. Suštinska razlika u odnosu na Demokrita jeste dodatak koji se tiče kretanja atoma – oni padaju na dolje zbog sopstvene težine. Demokrit objašnjava cjelokupno kretanje atoma kao rezultat prethodnog sudaranja atoma, zajedno sa inercijom koja iz toga proizlazi. Epikur ipak smatra drugačije, da atomi usled sopstvene težine jednostavno padaju, tj. kreću se na dolje. Ono što omogućava bilo kakvu koliziju i sudaranje atoma, a što je ujedno i drugi Epikurov dodatak Demokritovom sistemu, jeste skretanje atoma. On smatra da atomi nasumično, u neodređenom vremenu i mjestu veoma blago skreću sa svoje uobičajene putanje. Upravo to iznenadno skretanje omogućava koliziju atoma, što je početak stvaranja svega što postoji (jer da nema

sudaranja atoma, nikada ništa ne bi nastalo). Poseban značaj, što ćemo vidjeti kasnije u poglavlju o slobodnoj volji, ima skretanje atoma, zato što, pored kolizije atoma, ono stoji u osnovi principa slobodne volje kod Epikura.

Ovakav atomistički pristup u potpunosti određuje pravac u kom se kreće Epikurovo shvatanje odnosa duha i tijela. Za njega je duh nešto tjelesno, nešto što prožima čitavo tijelo, a čiji glavni dio se nalazi u grudima jer je uobičajeno stanovište tadašnjih Grka bilo da je sjedište duševnog, tj. emotivnog života smješteno u grudima, a ne u glavi. Onaj dio duše koji se nalazi u grudima zadužen je za više intelektualne funkcije. Duh ne može biti nešto što nije dio tijela, tj. ne može biti sastavljen ni od čega drugog do od atoma (u suprotnom bi bio samo prazan prostor, s obzirom na to da samo atomi i praznina postoje). S druge strane, duh mora biti tjelesne (materijalne) prirode zbog njegove mogućnosti da stupa u interakcije sa tijelom. Uticaj duha na tijelo je evidentan, kao i obratno, uticaj tijela na duh. Da su to različite supstancije, dekartovski govoreći, one ne bi mogle uticati jedna na drugu (ili bi pak mogle, ali nije jasno kako). Stoga, kako je duh tjelesni organ, onda su i mentalni procesi takođe i atomistički, materijalistički procesi. Gledano iz savremene perspektive, Epikura možemo smatrati prvim predstavnikom teorije identiteta koja drži da je duh identičan sa mozgom, a mentalni procesi identični sa neurološkim procesima (pod uslovom da zanemarimo za to vrijeme prihvatljivu pretpostavku da se 'mozak' kao organ nalazio u grudima).

Tjelesna priroda duše iz ove perspektive ima sledeće posledice: prvo, time se pokazuje da duša ne može nadživjeti tijelo, tj. da naša smrt predstavlja ujedno i smrt duše. S obzirom da se duša, kao i tijelo, sastoji od atoma – to za posledicu ima da ona, isto kao i tijelo, nije vječna, već da propada i nestaje. Ne u potpunosti, već samo biva rasformirana ili rastavljena sve do atoma, koji bivaju rasprostrti po praznom prostoru.

Drugo, duša nam omogućava osjete kao i opažaje spoljašnjih predmeta. Percepcija kod Epikura zauzima krucijalno mjesto i služi kao vrhovni kriterijum istinitosti. Opažanje se odvija na taj način što nas slike koje šalju fizički predmeti *pogađaju* i na taj način smo mi sposobni da čulima primimo dati predmet. Te slike, koje Epikur naziva *eidole*, su uvijek istinite – te iz toga se izvlači jedna vrlo jaka i teško održiva posledica: da je svako opažanje istinito. Iako je ovdje riječ o opažanju, za Epikura to važi za sve osjećaje (osjete). Tvrdi da je svaki osjećaj alogičan, bez razloga, i da mu se ništa ni dodati ni

oduzeti ne može. Takođe, nije ništa u stanju da njega potvrđuje ili opovrgava. “Istinitost onog što se osjeća osvedočava se tek time što postoji sposobnost za osjećaje, za osjećajnost” (DL X 31–32). Osjeti i opažaji su takvi kakvi jesu i moramo se pouzdati i osloniti na njih. Ona nam služe kao oslonac i kao polazna tačka pri donošenju sudova.¹ Ipak, očigledno je da nas čula nekada obmanu, da nekad pogriješimo u procjeni samo zato jer smo se pouzdali u čulima dostupan materijal koji je bio drugačiji nego što nam se u prvi mah učinilo. To je još evidentnije u slučaju snova, halucinacija ili iluzija. Stoga, neminovno je da na drugačiji način pridemo analizi Epikurovog rigidnog shvatanja apsolutne istinitosti opažaja.

S druge strane, na analizu osjećaja se nadovezuje vrlo značajna tema koja se tiče želja i zadovoljstava (uživanja). Kako Epikur kaže, sve što je dobro i loše nalazi se u osjećaju (*Ep. Men.* 124), a ka dostizanju dobrog, kao i lošeg, nas (na)vode želje. Epikur dijeli želje na: a) prirodne i potrebne, b) prirodne i nepotrebne i c) neprirodne i nepotrebne. One prirodne i potrebne su u stvari nužne tj. potrebne za sreću, tjelesno zdravlje i sam život. Ostale, kao što se i kaže, su nepotrebne, bile one prirodne ili ne. Uz to tvrdi se da svako ko te stvari posmatra jasno sigurno će umjeti da svaki izbor i svako odbacivanje zadovoljstva dovede u pravilan odnos prema tjelesnom zdravlju i duševnom spokojstvu – jer su upravo te dvije stvari cilj srećnog života (*Ep. Men.* 127-8). Iako od ključnog značaja za praktičnu filozofiju, ova razmatranja svakako da imaju dubok uticaj i na filozofsku psihologiju. Posebno ako se u obzir uzme racionalno upravljanje prema zadovoljstvima, odnosno način na koji se mi odnosimo prema onome što nam može donijeti uživanje, ali i bol.

Konačno, ono što tezu čini kompletnom cjelinom jeste osvrt na problem slobodne volje, tj. konsekvence na osnovu svega prethodno rečenog a koje se tiču postojanja slobode uopšte kod pojedinca. Naime, ako prihvatimo apsolutni materijalizam i fizikalizam, ništa nam ne preostaje drugo do da se povinujemo fizičkim zakonima i što nas dovodi u iskušenje da prihvatimo determinizam. Ipak, Epikur je svakako želio da eliminiše determinizam, a pominjano skretanje atoma mu to i omogućava.

¹ Cf. Lukrecije, 4.481 i 4.521.

II Cilj istraživanja

Istraživanje ima dva osnovna cilja:

(1) Prevažodno se želi ponuditi psihološko utemeljenje Epikurovog etičkog učenja. Pomenuli smo da je cilj bavljenja filozofijom, što se Epikura tiče, dostizanje idealno prijetnog i udobnog života, bez fizičkih bolova (*aponia*) i bez duševne uznemirenosti (*ataraxia*). Sve ostale filozofske discipline, kao što su nauka o prirodi, teorija o duši, odnos duše i tijela i percepcija su, na neki način, preduslovi za adekvatno praktikovanje njegovih etičkih ideja i principa. Stoga, biće pokazano na koji način ove oblasti utiču na formiranje njegove etike, odnosno kako fizika zasnovana isključivo na atomima i praznom prostoru s jedne strane omogućava, a sa druge uslovljava teoriju o duši da takođe bude materijalistička, kao i koje se sve konsekvence mogu izvući iz takvih stavova.

(2) Dalje, cilj istraživanja jeste da se Epikurove teorije lociraju u savremene filozofske tokove. Ovdje se prevažodno misli na njegovu (2a) teoriju o odnosu duha i tijela, gdje ćemo pokazati da Epikura možemo smatrati začetnikom i prvim predstavnikom teorije psihofizičkog identiteta. Naime, isto kao i začetnici te teorije² sredinom XX vijeka, Epikur je smatrao da su mentalno i fizičko jedno te isto – odnosno, da su duševna (mentalna) stanja u stvari samo jedna vrsta fizičkih stanja. Takođe, da bi bila objašnjena interakcija između duše i tijela, oni moraju biti sastavljeni od istog, tj. od materijalnog, odnosno od atoma. S druge strane, neminovno je da duša bude sastavljena od atoma jer, ako bi bila nematerijalna, onda bi ona jedino mogla da bude prazan prostor. A prazan prostor ne može ni sam da deluje niti da trpi, nego je njegov smisao samo u tome da telima dozvoljava kretanje kroz sebe (*Ep. Hrd.* 67). Svođenje duševnih procesa na fizičke jeste nešto što potpada pod savremeni redukcionizam u filozofiji duha, te će biti pokazano koja i kolika uloga se može pripisati Epikuru kao nekom ko je, u najmanju ruku, anticipirao fizikalizam.

Druga teorija, čije mjesto takođe treba da pronađemo među nekim savremenim filozofskim tendencijama, tiče se njegovog razumjevanja (2b) percepcije. Epikur opažanju daje veoma bitan značaj za sticanje saznanja o spoljašnjem svijetu. Na opažanje

² Misli se na Plejsov članak iz 1956. g. „Da li je svest moždani proces” kao i Smartov (1958) „Oseti i moždani proces”

se možemo u potpunosti osloniti i pouzdati se u njega. S druge strane, posmatrajući iz savremene perspektive, osnovna podjela³ u teoriji opažanja se svodi na perceptivni realizam i perceptivni antirealizam. Namjera nam je da pokažemo u koju grupu savremenih teorija percepcije potpada Epikurovo razumijevanje ovog problema, te da uvidimo na koje prednosti, ali i probleme, takvo stanovište nailazi. Odnosno, da li on, kao neko ko tvrdi stvarno postojanje predmeta koje opažamo posredstvom *eidola* (indirektni perceptivni realizam), može valjano braniti svoju teoriju, posebno imajući u vidu probleme koji nastaju pri pokušaju objašnjenja iluzija ili halucinacija. Takođe, a što je izuzetno važno za nas, jeste i uzimanje percepcije kao kriterijuma istinitosti, što posredno utiče na psihološke odlike individue koje se tiču namjera, odluka i želja – što za posledicu ima direktan uticaj na način vođenja života, odnosno Epikurovu etiku kao suštinu bavljenja filozofijom.

III Osnovne hipoteze

Polazna hipoteza u istraživanju sastoji se od ideje da se Epikurova praktična filozofija temelji, mnogo više nego što se uobičajeno prihvata, na njegovim psihološko filozofskim istraživanjima. Tu se prevashodno ističu problemi duše, opažanja i slobodne volje. Stoga, potrebno je pronaći, detaljno analizirati i utvrditi u kojoj mjeri i na koji način njegovo shvatanje pomenute problematike utiče na formulisanje njegove etike. Jer sva ta razmatranja pojedinačno uzeta ne izgledaju toliko značajna za probleme praktične filozofije. Tek pošto ih dovedemo u vezu i obrazložimo, recimo, na koji način kretanje atoma duše i njihovo iznenadno skretanje, utiču na našu slobodu volje ili pak na koji način funkcioniše opažanje, možemo jasnije sagledati njihov uticaj na formiranje sudova koji stoje u temelju našeg odnosa prema spoljašnjem svijetu – pa, posredno, i na naše praktično djelovanje u njemu.

Takođe, druga značajna hipoteza u istraživanju, koja dijelom proizlazi iz prethodne, jeste da materijalizam, čiji je prvi pravi predstavnik Epikur, leži u osnovi savremenog materijalizma u filozofiji duha, tj. fizikalizma. Iako materijalizam kao učenje

³ Džonatan Dansi (2006), *Uvod u savremenu epistemologiju*, str. 162, Plato, Beograd.

ima svoje korijene i prije Epikura,⁴ ipak njega smatramo za prvog ko ga je jasno zastupao i argumentovano branio. Shodno tome, hipoteza koju ćemo zastupati odnosi se na to da Epikura možemo smatrati prvim zastupnikom teorije psihofizičkog identiteta.

IV Struktura istraživanja

Istraživanje će sadržati sedam poglavlja, zajedno sa uvodnim razmatranjem i zaključkom. Sada ćemo dati kratak osvrt na sadržaj pojedinačnih djelova teze.

1) Uvod

U uvodnom poglavlju ćemo izložiti predmet istraživanja kao i motivaciju za bavljenje ovom temom. Biće pojašnjena osnovna terminologija i uvedene osnovne podjele koje se tiču izvora, materijala i građe koji će biti obrađivani u ostalim poglavljima istraživanja. Takođe, navešćemo i osnovni cilj teze, odnosno našu namjeru da utvrdimo i uspostavimo psihološke osnove Epikurovog etičkog učenja, kao i obrazloženja zašto ga smatramo začetnikom teorije identiteta u filozofiji duha ili predstavnikom indirektnog naučnog realizma u teoriji opažanja. Sve to će čitaocu već na početku omogućiti da stekne uvid u namjeravanu korist teze i ujedno mu olakšati kretanje kroz istraživanje i obezbijediti jasniji uvid u svrhu koja njime želi da se postigne.

2) Fizika

U prvom poglavlju istraživanja osnovnu pažnju posvetićemo Epikurovom shvatanju fizike. Iako nije od primarnog interesa za nas, detaljno izlaganje i objašnjavanje njegovog razumijevanja nauke o prirodi je vrlo važno zarad daljeg razumjevanja problematike. Naime, Epikur je atomističko objašnjenje prirode preuzeo od Demokrita, makar u osnovi. Dio pažnje će biti posvećen i tome, tj. raznim tumačenjima koja se odnose na to da li je on bio, kako sam za sebe tvrdi, autodidakt, ili se ipak oslonio na Demokritove ideje.⁵ Kao što smo već rekli, sve što postoji jesu atomi i prazan prostor. Atoma ima beskonačno mnogo i kreću se u neograničenoj praznini (*Ep. Her.* 42). Oni nisu nikad nastali niti će

⁴ Misli se na Demokrita (460–360. stare ere) i njegov atomizam.

⁵ Dobru polaznu osnovu za raspravu o tome pronalazimo u tekstu Pamele Habi (Pamela Huby) – „Epicurus' attitude to Democritus“.

ikada prestati da postoje, već su oduvijek i vječno takvi i takvi će i ostati. Paru pojmova atomi i prazan prostor odgovara par materijalno i nematerijalno u smislu da ono što je materijalno (što se sastoji od atoma) postoji, a ovog drugo (prazan prostor) je samo mjesto kroz koje ili po kom se materijalne stvari kreću. Osnovni argument za postojanje praznog prostora nam daje opažanje (*Ep. Her.* 39) – mi uviđamo da se stvari pomjeraju i kreću. A da bi se stvari kretale mora postojati slobodnog prostora; odnosno, da nema slobodnog prostora, stvari se ne bi mogle kretati. Stoga, „prostor netaknut postoji, dakle, i neispunjen. I zar bi se bez njega mogle stvari kako kretati?“⁶ Što se njega tiče, teorija o prirodi se zasniva na tri fundamentalna principa: (I) od ničega ne nastaje ništa, (II) ništa ne može nestati u potpunosti (tj. u ništa) i (III) sve (cjelina) je uvijek bilo kakvo je sada i uvijek će tako biti (*Ep. Her.* 38–39). Prvi princip je uobičajen za grčku filozofsku misao – to je praktično bilo učenje svih predsokratovaca. Naime, ako bilo šta može da nastane od ničeg, onda bi sve moglo da nastane iz svega (tj. iz bilo čega). Jer kad bi nastale iz ničega, iz svega bi nastati mogao svaki rod bez sjemena.⁷ Nemoguće je da od ni od čega može nastati nešto, odnosno da bi od neke stvari nastalo nešto, nužno je da te stvari (stvar koja nastala i stvar od koje je data stvar nastala) imaju isti (ontološki) status.

Dalje (II), ako bi stvari potpuno prestajale da postoje, tj. ako od njih ne bi ostajalo ništa, onda bi do sada sve stvari prestale da postoje (*Ep. Her.* 39) (zbog navedenih razloga svijet postoji oduvijek). Ovo je važno da uzmemo na fundamentalnom nivou. Ne znači ovo da stvari ne prestaju da postoje, odnosno da se ne rađaju i umiru. Smrt biljke ili kućnog ljubimca jeste svakako prestajanje postojanja biljke ili ljubimca. Ono što se ovim tvrdi jeste da, s obzirom da se i biljka i ljubimac sastoje od atoma (kao uostalom i sve drugo), oni bivaju samo ‘rastavljeni’ na najsitnije nedjeljive djelove materije, odnosno atome, koji onda bivaju raspršeni po prostoru. Prva dva principa predstavljaju jedan od osnovnih razloga postuliranja (III) fundamentalnog principa, tj. da je količina materije koja postoji uvijek ista. Upravo se ovim principom potvrđuje nemogućnost *nestajanja* atoma (tj. njihovog prelaska u ništa), već se oni samo u jednom momentu rasformiraju, a kasnije slobodno krećući kroz prazninu, oni se, kroz period duži od vječnosti, mogu ponovo grupisati i oformiti neki materijalni objekat.

⁶ Lukrecije, 1.335–7.

⁷ Cf. Lukrecije 1.152–65.

Dijelu fizike koji se tiče kretanja atoma, njihovog sudaranja i kolizije, više pažnje će biti posvećeno u narednim poglavljima. Posebno ona karakteristika atoma da iznenada skreću sa uobičajene putanje, sa čijom prirodom ćemo se detaljima upoznati u poglavlju o slobodi volje.

3) Duša i teorija identiteta

U ovom dijelu istraživanje će biti usmjereno ka detaljnoj analizi Epikurovog shvatanja duše, a na osnovu toga ćemo biti u mogućnosti da razmatramo njen odnos prema tijelu, kao i uslove njihove interakcije.

Da li smo mi duše sa tijelom ili tijela sa dušom? Što se Epikura tiče, ni jedno ni drugo. Mi smo samo skup atoma, od čega se jedna ‘grupacija’ naziva tijelom, a druga, mnogo suptilnija i finija, se naziva dušom. Pitati se da li duša nastavlja da živi nakon smrti tijela jeste isto što i pitati se gdje je kuća čije ostatke razorene zemljotresom vidimo ispred sebe. Vidimo da je polomljeno sve, ostatke cigli i zidova i sl, ali bi bilo krajnje čudno pitati se „Ali gdje je kuća?”. Pitati se tako nešto, rajlovski rečeno, značilo bi praviti kategorijalnu grešku.

Za Epikura je duša nedvosmisleno materijalna i sastavljena od atoma, prilično drugačijih od atoma od kojih se sastoje sve ostale stvari. Pored toga, duši smo zahvalni što živimo, razmišljamo (mislimo) i osjećamo. „Moramo priznati da je duša nesto telesno, sastavljeno od finih delića rasturenih kroz čitavu atomsku masu i da se najlakše može uporediti sa dahom s izvesnom mešavinom toplog, te u jednom pogledu više liči na dah, a u drugom na toplinu” (*Ep. Her.* 63). U ovom kratkom opisu duše pronalazimo dva značajna momenta:

i) Duša se (ras)prostire kroz čitavo tijelo

Što podrazumijeva da se atomi duše prostiru svuda po cjelokupnom tijelu i na neki način ga „oživljavaju“, odnosno omogućavaju da funkcioniše, živi, misli, osjeća i sl. S druge strane, duša ne bi bila u stanju da to čini da nije na neki način zatvorena u naše tijelo (*Ep. Her.* 64). Uzajamna zavisnost tijela od duše i duše od tijela je na taj način utvrđena, s tim što ipak duša ima veći uticaj na tijelo. S obzirom da tijelo posjeduje sposobnost opažanja zahvaljujući duši (dio o kom će više riječi biti u poglavlju o

percepciji), gubitak nekog dijela tijela znači da taj dio tijela prestaje da opaža uz izvjestan gubitak dijela atoma duše koji se nalazio u tom dijelu tijela. Ipak, i pored toga, duša ako preživi zadržava sposobnost zapažanja (*Ep. Her.* 65), dok dio tijela koji se odvojio gubi sposobnost opažanja. Uprkos svemu, ako se čitava tjelesna masa rasturi, rasturiće se i duša – jer u izolovanom obliku, jedno bez drugog ne mogu postojati. Upravo ovakvo tumačenje Epikuru daje potvrdu da su duša i tijelo od istog ‘materijala’, jer s obzirom da ne mogu funkcionisati jedno bez drugog, interakcija je očigledna i neminovna. S druge strane, da bi interakcija između nekih stvari bila moguća, nužno je da te stvari u osnovi budu sastavljene od iste tvari, tj. da budu u srodstvu, kao što to Epikur kaže (*Ep. Her.* 64). Tako i duša mora biti sastavljena od atoma, tj. tjelesna, jer jedino što je bestjelesno je prazan prostor, koji ne može sam niti da djeluje niti da trpi, što se za dušu ne može reći.

- ii) Sastoji se iz takvih djelova da u jednom pogledu liči na *dah* a u drugom na *toplotu*.

Pored ova dva, Epikur kaže, da postoji i treći dio koji se od ova dva razlikuje po finoći atoma, te je zbog toga još više povezan sa ostalim djelovima atomske mase (*Ep. Her.* 63). Ova trostruka priroda duše, koja se sastoji od daha, toplote i još jednog dijela, ostavlja prostor za razna tumačenja. Prije svega, da li dušu možemo tumačiti kao jednu, jedinstvenu supstancu? Ili se ona sastoji iz djelova – tj. od pomenuta tri dijela? S druge strane, na nejasnoće nailazimo i kod nastavljača Epikurovog učenja. Tako, recimo, kod Lukrecija imamo pored daha, toplote i bezimenog dijela duše,⁸ vazduh kao još jedan, četvrti dio. Oslanjajući se na tumačenje G. B. Kerferda, strukturu duše ćemo predstaviti kao jedinstvenu, tj. ona se ne sastoji od djelova toplote ili daha ili trećeg (četvrtog) bezimenog elementa, već predstavlja svojevrsnu mješavinu datih elemenata, te u jednom aspektu je kao jedan, a u drugom kao neki drugi.⁹ Cjelina koja u jednom momentu odgovara dahu, a u drugom toploti.

Kada jednom razjasnimo i utvrdimo šta je Epikur (kao i njegove pristalice i protivnici) smatrao pod pojmom duše, kao i njenu strukturu, žiža interesovanja će se prenijeti u savremene tokove – odnosno, pokušaćemo da utvrdimo da li je Epikur, i ako jeste, u kojoj mjeri, začetnik teorije psihofizičkog identiteta. Pobornici teorije

⁸ Lukrecije, 3.242; takođe vidi i Long & Sedley, 14 C.

⁹ Kerferd (1971): 81.

psihofizičkog identiteta tvrde da ljudska bića nisu ništa drugo do materijalni entiteti čiji rad, funkcionisanje i karakteristike u potpunosti mogu biti objašnjeni jednom idealno kompletnom fizičkom teorijom. Čitavo tijelo funkcionise kao svojevrsna mašina, a naša mentalna stanja, naše želje, htijenja, namjere, osjećanja, razmišljanja, bolovi, strahovi, ljubomore, ubjeđenja, snovi, halucinacije...i td. su samo fizički procesi koji se odvijaju, posredstvom nerava i njihovog nadraživanja, u centralnom nervnom sistemu. Pored toga, ono što nas najviše navodi da Epikura smatramo pobornikom teorije identiteta jeste način na koji on objašnjava interakciju između tijela i duše. Naime, tijelo može da opaža zahvaljujući sposobnosti koje mu daje duša, jer je ona srodna s njim (*Ep. Her.* 64).¹⁰ Uz to, glavni epikurejski argument kojim se potvrđuje da je duša nešto tjelesno je baziran na interakciji duše i tijela:

1. Duh pokreće tijelo i biva pokrenut tijelom
2. Samo tijela mogu pomjerati i biti pomjerana drugim tijelima.
3. Duša je tjelesna.¹¹

4) Problem smrti

Poglavlja koja slijede proizlaze direktno iz nekog od tumačenja koja su analizirana u prethodnim poglavljima. Ovdje će u centru pažnje biti pojam smrti, koji se odnosi i na tijelo i na dušu. Apsolutna međuzavisnost tijela od duše i obratno se ogleda najbolje kroz prizmu prestanka postojanja jednog ili drugog. Za dualistu je u principu prihvatljivo da duša može da nastavi svoj život nezavisno, i nakon smrti i propadanja tijela. Dok za Epikura, izrazitog materijalistu, duša je u potpunosti dio fizičkog svijeta i prestaje da postoji zajedno sa prestankom postojanja i tijela. Uprkos tome, ne treba da se plašimo smrti. Inače, strah od smrti je naznačen kao jedan od „najopasnijih” strahova, onaj koji pored straha od bogova najviše doprinosi anksioznosti, neprijatnosti i nezadovoljstvu sopstvenim životom. Ne treba da se bojimo smrti jer, kako rekosmo, sve što je dobro nalazi se u osjećaju, a smrt predstavlja kraj svakog osjećaja (*Ep. Her.* 124). Stoga, kada

¹⁰ Cf. Lukrecije 3.160–75; takođe O’Keefe (2010): 61.

¹¹ O’Keefe (2010): 63.

nastupi smrt, mi ne možemo da osjećamo ništa, te ne treba ni da se brinemo da će nešto strašno da nam se desi. U stvari ne dešava nam se ništa. Jednostavno, dok mi postojimo smrti nema, a kad ona stigne, onda nas više nema (*Ep. Her.* 125). Lukrecije nam takođe nudi nekoliko argumenata zašto ne bi trebalo da se plašimo smrti. Između ostalog tvrdi da u smrti osjećamo isto ono što smo osjećali i prije rođenja (Kao što mi u doba minulo – nikakav nismo osećali bol – kad nadirahu Puni odasvud...),¹² ili da čak i postoji neka šansa za preživljavanjem, „čak ni to nas ne bi taklo – sećanje je li jednom prekinuto.“¹³ Ipak, i da prihvatimo Epikurove stavove da smrt(nost) nije ništa za nas i da ne treba da je se plašimo, ostaje nejasno kako smrt nije nešto što je loše po pojedinca. Naime, pod pretpostavkom da smrt nastupi na sredini nečijeg života, na taj mu način biva „oduzet“ neodređeni period života u koji bi mogao da ispuni priyatnostima i zadovoljstvima?

5) Uživlje, želje i percepcija

Epikurova etika se oslanja na Aristotela – usmjerena je ka nekom cilju. Centralno pitanje etike je: šta je najviše dobro? Što se tiče Epikura, najviše i konačno dobro (*telos*) jeste sreća (*eudaemonia*). S tim što on eudaemoniu poistovjećuje sa zadovoljstvom ili uživanjem (*hedone*). Ono predstavlja cilj kojem stremimo u životu (ili kojem treba da stremimo). Naravno, odmah dolazimo do poteškoća pri tumačenju uživanja. Šta se pod njim podrazumijeva i na koji način ga dosegnuti? Upravo u ovom momentu se mora biti obazriv jer iskrivljeno tumačenje Epikurovog shvatanja hedone-a za rezultat ima negativno i pogrdno tumačenje cjelokupne njegove etike. Naime, Epikur nikako nije želio da se pod ovim podrazumijeva bilo koje uživanje koje nije kontrolisano, promišljeno i racionalno izabrano kao dobro i korisno za nas. Takođe, zadovoljstvo može biti i negativno definisano – kao odustvo bola. Nepotrebno je juriti za zadovoljstvima, sasvim je dovoljno eliminisati, ako je moguće, sve neprijatnosti i bolove jer će nas to dovesti u stanje ataraksije i aponije, što je, u stvari, uživanje i zadovoljstvo. S druge strane, pretjerivanje u uživanjima nas više vodi ka nezadovoljstvu. A da bismo uspjeli da racionalno upravljamo našim uživanjima potrebno je da se vodi računa šta, kako i koliko želimo.

¹² Cf. Lukrecije, 3.834–7.

¹³ Ibid, 3.851–2.

Ovako posmatrano, imamo dva načina na koji možemo da pronađemo uživanje. Prvi je da je uživanje početak (*arche*) i kraj (*telos*) blaženog života (*Ep. Men.* 128–9) jer dostizanje uživanja predstavlja cilj svakog ljudskog djelanja, te su stoga i svaki naš izbor i odluka time određeni. S druge strane, imamo i drugi, negativan način određivanja uživanja. Tvrdi se da se cilj blaženog života sastoji iz fizičkog zdravlja (koje se ogleda u odsustvu bola – *aponia*) i mirnoći duha (odnosno odsustva bilo kakve vrste uznemirenosti – *ataraxia*).¹⁴ Što se nas tiče, za potrebe teze je od većeg interesa na koji način dolazimo do zadovoljstva nego pitanje kakve su praktične posledice takvog djelovanja. Stoga, kao jedan od uslova za dostizanje zadovoljstva se nameće (ne)ispunjavanje želja i prohtjeva.

Posmatrano individualno, pojedinac će biti zadovoljan ako uspije da ostvari svoje želje koje je projektovao kao vrijedne željenja i ostvarivanja. Jasno je i prije negoli se dublje analizira, da ovakvo shvatanje vrlo lako dovodi do problema. Jer, može se željeti i nešto što nije dobro ni za pojedinca ni za društvo u širem smislu. Čoveku može krađa recimo, pored materijalne koristi, pričinjavati i te kakvo zadovoljstvo, no to ipak nije nešto što bi trebalo da želimo, pa samim tim ni da sprovedemo u djelo. Ne samo iz unutrašnjih pobuda, već i društvene odgovornosti. Takođe, zadovoljstvo koje na taj način dosegne je vrlo kratkog daha – ono što nas praktično neizbježno slijedi jeste lišavanje slobode, što nikako ne može predstavljati zadovoljstvo i uživanje. Stoga je razumljiva podjela želja koju nam Epikur nudi (*Ep. Men.* 127), jer se time želi istaći racionalni momenat koji ima presudan značaj pri odlučivanju. Trebalo bi da možemo, oslanjajući se na sopstveni razum i koristeći se stečenim znanjima i iskustvom, sebi jasno da predstavimo prednosti i mane ispunjavanja određenih želja i prohtjeva, te da na taj način kontrolišemo ishode koji su njihova direktna posledica.

I na kraju, ono što omogućava razumu da na najbolji mogući način funkcioniše jesu čula, odnosno njihovi osjećaji. Osjećaji potpadaju pod sferu odgovornosti duše, dok je tijelo nešto što omogućava ili obezbjeđuje tu odgovornost – jer obezbjeđuje odgovarajuće mjesto za datu aktivnost.¹⁵ Interakcija tijela i duše obezbjeđuje opažanje, tj. jedno bez drugog ne mogu. Oči bez duše ne vide, duša bez očiju ne uviđa. Ono na šta ćemo mi usmjeriti pažnju, prije svega, jeste percepcija i način na koji je Epikur razumije.

¹⁴ „Za sve ono što radimo i stvaramo svrha je to da budemo slobodni od telesnih bolova i slobodni od obesporavajućeg straha.” (*Ep. Men.* 128).

¹⁵ Long & Sedley: 71.

Pored toga što joj pridaje izrazito veliki značaj,¹⁶ on smatra da je svaka percepcija, tj. svako opažanje istinito. „Opažanje je potpuno pasivan proces, a prirodu opažajne afekcije u potpunosti određuje priroda nadražaja koji ga proizvodi.“¹⁷ Uprkos tome što je ova tvrdnja, pored toga što zvuči prilično kruto, na prvi pogled i neistinita, Epikur ne odustaje od nje. Osnovni razlozi zašto je to tako tiču se (i) alogičnosti opažanja: jer su opažaji bezrazložni, tj. onakvi kakvi jesu, ne može im se ništa ni dodati ni oduzeti (DL X 31); s druge strane (ii) greške i zablude dolaze od toga što razum nešto dodaje eidolama i zbog izvjesnih smetnji ili prepreka koje eidole imaju na svom putu do naših čula (Ep. Her. 46). Ako uzmemo (i) i (ii) u obzir, tvrdnja da su svi opažaji istiniti se čini plauzibilnom.

6) Slobodna volja

U dijelu o slobodnoj volji potrebno je vratiti se na analizu iz prvog poglavlja, koja se tiče prirode samih atoma. Atomi, kao što smo već rekli, zahvaljujući svojoj težini se kreću (padaju) kroz prazan prostor. Ono što omogućava njihovo sudaranje jeste skretanje atoma. Pod skretanjem se podrazumijeva neočekivano, iznenadno i potpuno slučajno odstupanje od uobičajene putanje. Tako dolazi do sudaranja sa drugim atomima, što za posledicu, u konačnom ishodu, ima stvaranje svega što postoji. Pored aspekta koji se tiče same prirode i stvari, sveg živog i neživog u njoj, skretanje ima i drugi, isto tako važan aspekt. Taj aspekt se tiče slobode volje i, zahvaljujući skretanju, kako Epikur misli, sloboda biva obezbijedena.¹⁸ Naime, skretanje predstavlja početak novog kretanja, koji nije uzročno determinisan nekim prethodnim pokretom, već naprotiv – prekida utvrđeni i ustajali sled događaja, koji se ogleda u samom pravolinijskom padanju atoma. „Lukrecijeva analiza jasno pokazuje da deklinacija ne proizlazi iz nekog prethodnog pokreta. Deklinacija je upravo pokret koji prekida sukcesiju uzroka. Ona je diskontinuitet u vremenskom lancu uzročnosti i početak nove sekvence događaja. Vrijeme i mjesto deklinacije su „neodređeni“ jer nema uzroka koji je izaziva.“¹⁹ Isto kao što atomi u prirodi odstupaju od uobičajene putanje, tako i atomi duše, iznenada skrećući, izbjegavaju determinizam i neizbježni fatalizam sudbine. Epikur nikako nije bio sklon prihvatanju

¹⁶ „...na svaki način se moramo držati svojih čulnih opažanja“ (Ep. Her. 38); „Mi smatramo da je jedino istinito samo direktno posmatranje pomoću čula...“ Ep. Her. 62.

¹⁷ Everson 2007: 212.

¹⁸ Cf. Lukrecije 2.216–42.

¹⁹ Asmis (1970): 85.

sudbine kao nepromjenljivih okolnosti na koje mi nikako ne možemo uticati.²⁰ Njegov osnovni cilj bio je pobijanje kauzalnog determinizma, za šta mu je bila potrebna sloboda volje koja se ogleda u slobodi izbora – što podrazumijeva da sloboda da učinimo nešto uključuje i slobodu da isto to i ne učinimo. „Libertarijansko shvatanje slobode izbora zahtijeva da nečije odluke ne budu uzročno determinisane subjektivim trenutnim mentalnim stanjima.“²¹ Ako bismo posmatrali iz savremene perspektive, Epikura bi smatrali libertarijancem.

7) Zaključno razmatranje

U završnom poglavlju ćemo dati kratak osvrt na rezultate do kojih smo došli u prethodnim poglavljima i sumirati ih u jednu kompletnu cjelinu. Kratko se osvrnuti na poteškoće i predložena rešenja koja su nam omogućila da prihvatimo polazne pretpostavke za izradu ove teze. One bi trebalo da nam omoguće da razriješimo unutrašnje protivrečnosti u Epikurovim stanovištima kao i da se opredijelimo za ispravne interpretacije među suprotstavljenim interpretacijama. Odnosno, analiziranu problematiku i dobijene rezultate ćemo zaključiti kao konačan pregled onog do čega smo došli – potpunog i iscrpnog prikaza Epikurove filozofske psihologije i njenog uticaja na zasnivanje njegove praktične filozofije.

V Metodologija istraživanja

Metodologija koju ćemo koristiti u istraživanju karakteristična je za analitičku filozofsku tradiciju i ogleda se u sledećem:

i) Metod pojmovne analize

Metod pojmovne analize je jedan od najuobičajenih metoda u savremenom analitički orijentisanom filozofskom istraživanju. Primjenom ovog metoda istraživanje biva precizno formulisano, dok onom ko čita kretanje kroz tekst biva olakšano. U radu je, prije

²⁰ „Bolje da primiš mitove o bogovima, nego da postaneš rob nužde, kako uče fizičari, jer mit ti ostavlja bar nadu da će te bogovi čuti i da će ti dati nagradu zato što im ukazuješ božanske počasti, dok je nužda neumoljiva sila“ (*Ep. Men.* 134).

²¹ O'Keefe (2005): 24.

svega, potrebno jasno analizirati osnovne pojmove kojima ćemo se baviti. Jer, da bismo uopšte mogli razumjeti na koji način je Epikur shvatao, recimo, pojam 'duše' ili 'tijela' kao i pojam njihove 'interakcije', neminovno je da znamo šta on pod tim pojmom podrazumijeva. To znači da je potrebno da ponudimo određenu valjanu analizu datih pojmova, tj. da u najboljem slučaju predložimo nužne i dovoljne uslove koji omogućavaju adekvatnu primjenu datih pojmova.

ii) Kritička i evaluativna metoda

Prije svega ćemo detaljno ispitati argumente koje nudi Epikur (kao i njegove pristalice i protivnici), a koji se tiču glavnih tema istraživanja i vidjeti koliku oni vrijednost imaju, kao i da li valjano učvršćuju Epikurove stavove. Takođe ćemo razmotriti i argumente savremenih filozofskih pozicija (npr. o problemu slobodne volje ili o problemu percepcije), što će nam omogućiti da uvidimo razlike ili sličnosti između njih, te da procijenimo da li se i na koji način prvi uklapaju u druge ili ih podržavaju.

iii) Metod lingvističke analize

Da bismo ponudili adekvatnu empirijsku potvrdu za neke od glavnih ideja istraživanja, poslužićemo se metodom lingvističke analize. Ta metoda će nam pomoći pri tumačenju i mogućnošću primjene određenih pojmova (recimo slobodne volje), kao i njihovom poređenju. Naime, uslovi pod kojima su neki pojmovi primjenjivani u antičko vrijeme i, za nas specifičnu helenističku epohu, su različiti od uslova pod kojima se isti ti pojmovi koriste u savremenim filozofskim raspravama, te ih i mi moramo posmatrati i primijenjivati iz tako drugačije perspektive. Nama će ovaj način analize omogućiti da uvidimo da li i u kojoj mjeri neka od Epikurovih shvatanja utiču ili određuju neke ideje koje su i sada zastupljene u filozofiji.

iv) Metod misaonog eksperimenta

Mogućnost zamišljanja (konstruisanja misaonih eksperimenata) nam omogućava da Epikurovu terminologiju i metodologiju pokušamo da implementiramo u savremena shvatanja tema kao što su fizikalizam u filozofiji duha ili libertarijanizam kao način branjenja slobode volje. Takođe, nekada će biti potrebno i da ispratimo evoluciju nekog pojma i uvidimo različitosti u primjeni u zavisnosti od momenta i načina primjenjivanja. Na taj način ćemo moći da provjerimo, te prihvatimo ili neprihvatimo korišćenje datih

pojmovna kao i njihov uticaj na savremene tokove. Ovo se posebno odnosi na teoriju percepcije kao i teoriju psihofizičkog identiteta.

VI Spisak predložene literature

- Annas, J. (1989), „Epicurean Emotions“, *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 30:2, str. 145–164.
- Annas, J. (1994), *Hellenistic Philosophy of Mind*, Berkeley: University of California Press.
- Asmis, E. (1970), „The Epicurean theory of free will and its origins in Aristotle“, Yale University. Ph. D.
- Bailey, C. (1926), *Epicurus: the extant remains*, Oxford: Clarendon Press
- Bicknell, P. J. (1990), „Why Atoms had to Swerve: An Exploration in Epicurean Physics“, *Proceedings of the Boston Area Colloquium in Ancient Philosophy*, Vol 6, Issue 1, str. 241–276.
- Bloch, O. (2009), „Epicureanism – Yesterday and Today“, *IRIS* (S.l.) str. 483–495.
- Bobzien, S. (2000), „Did Epicurus discover the free will problem?“, *Oxford Studies in Ancient Philosophy*, ed. David Sedley, Volume XIX, 287-337, Oxford University Press.
- Brunschwig, J and Nussbaum, M. (eds.) (1993), *Passions & Perceptions: Studies in Hellenistic Philosophy of Mind*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Crane, T. (2001), *Elements of mind*, Oxford: Oxford University Press.
- DeWitt, N. W. (1964), *Epicurus and his philosophy*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Epikur, (2005), *Osnovne misli: poslanica Herodotu i poslanica Menekeju*, Beograd: Dereta
- Everson, S. (2007), „Epikurejstvo“, u D. Ferli (prir.) „*Istorija Filozofije II*“ Beograd: Plato.
- Fish J. and Sanders, K. R. (eds.) (2011), *Epicurus and the Epicurean tradition*, Cambridge: Cambridge University Press

- Furley, D. J. (1967), *Two studies in Greek atomists*, Princeton: Princeton University Press.
- Gillespie, S. and Hardie, P. (eds.) (2010), *The Cambridge companion to Lucretius*, Cambridge University Press.
- Glidden, D. K. (1979), „Epicurus on Self-Perception“, *American Philosophical Quarterly*, Vol. 16, No. 4, str. 297–306.
- Gordon, D. R. and Suits, D. B. (eds.) (2003), „Epicurus“, Rochester: Rit Cary Graphic Ars Press.
- Grahek, N. (1983), „Teorija čulnih utisaka“, Beograd: Filozofski fakultet.
- Hampson, M. R. (2013), „A Non-Intellectualist Account of Epicurean Emotions“, UCL, PhD thesis.
- Hershenov, D. B. (2007), „A More Palatable Epicureanism“, *American Philosophical Quarterly*, Vol. 44, No. 2, str. 171–180.
- Holmes, B. and Sheeran W. H. (eds.) (2012), „Dynamic reading: Studies in Reception of Epicureanism“, New York: Oxford University Press.
- Huby, P. M. (1978), „Epicurus’ Attitude to Democritus“, *Phronesis*, Vol. 23, No. 1, str. 80–86.
- Johnson, W. R. (2000), *Lucretius and the Modern World*, London: Bloomsbury Publishing
- Kerferd, G. B. (1971), „Epicurus’ Doctrine of the Soul“, *Phronesis*, Vol. 16, No. 1, str. 80–96.
- Kirby-Hirst, M. (2009), „Epicurus On Swerving Atoms: A Modern Scientific Appraisal“, *Journal of South African Society for Greek Philosophy and the Humanities SASGPH*, Vol 10, No 1, p. 43–55.
- Konstan, D. (2008), *A Life Worthy of the Gods: The Materialistic Psychology of Epicurus*, USA: Parmenides Publishing.
- Konstant, D. (1979), „Problems in Epicurean Physics“, *Isis*, Vol. 70, No. 3, str. 394–418.
- Koplston, F. (1999), *Istorija filozofije*, tom 1 i 2, Beograd: Bigz.
- Laertije, D. (2003), *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*, Beograd: Dereta.

- LoLordo, A. (2011), „Epicureanism and Early Modern Naturalism“, *British Journal for the History of Philosophy*, 19:4, str. 647–664.
- Long, A. A. & Sedley, N. D. (1987), *The Hellenistic philosophers*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Long, A. A. (2006), *From Epicurus to Epictetus: Studies in Hellenistic and Roman Philosophy*, Oxford: Clarendon Press.
- Lucretius, (1969), *On the nature of things*, Translated by Martin Ferguson Smith, Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Lukrecije, (1951), *O prirodi stvari*, prepev Anice Savić Rebac, Beograd: Prosveta.
- Madigan, T. J. and Suits, D. B. (2011), *Lucretius: his continuing influence and contemporary relevance*, Rochester, Rit Press.
- Magill, K. (1992), „Epicurus, determinism and the security of knowledge“, *Theoria*, Vol. 58, Issue 2–3, str: 183–196.
- Maslin, K. T. (2001), *An Introduction to the Philosophy of Mind*, Cambridge: Polity Press.
- Maurice, P. (1986), „Epicureanism and the atomic swerve“, *Symbolae Osloenses: Norwegian Journal of Greek and Latin Studies*, 61:1, str. 77-97.
- Miloš, A. G. (2007), „Istinitost Epikurovih opažaja“, *Filozofska istraživanja* 108, god 27, Sv. 4, str. 843–863.
- Mitsis, P. (1988), „Epicurus on Death and the Duration of Life“, *Proceedings of the Boston Area Colloquium in Ancient Philosophy*, Vol. 4, Issue 1, str: 303–322.
- Mitsis, P. (2002), „Happiness and Death in Epicurean Ethics“, *Apeiron*, Vol. 35, Issue 4, str. 41–55.
- O’Keefe, T. (1996), „Does Epicurus Need the Swerve as an Archê of Collision?“, *Phronesis*, Vol. 41, No 3, str. 305–317.
- O’Keefe, T. (1997), „The Ontological Status of Sensible Qualities for Democritus and Epicurus“, *Ancient Philosophy* 17, str. 119–134.
- O’Keefe, T. (2002), „The Reductionist and Compatibilist Argument of Epicurus’ ‘On Nature’, Book 25“, *Phronesis*, Vol. 47, No 2, str. 153–186.

- O'Keefe, T. (2005), *Epicurus on Freedom*, New York: Cambridge University Press.
- O'Keefe, T. (2010), *Epicureanism*, Durham: Acumen Publishing Limited
- Olson, E. T. (2013), „The Epicurean View of Death“, *J Ethics* 17, str. 65–78.
- Philodemus, (2009), *On death*, Translated by: W. Benjamin Henry, Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Purinton, J. S. (1993), „Epicurus on the Telos“, *Phronesis*, Vol. 38, No 3, str. 281–320.
- Purinton, J. S. (1999), „Epicurus on 'Free Volition' and the Atomic Swerve“, *Phronesis*, Vol 44. No. 4, str: 253-299.
- Rider, B. A. (2014), „Epicurus on the Fear of Death and the Relative Value of Lives“, *Apeiron*, 47(4), str: 461–484.
- Rist, J. M. (1972), *Epicurus: An Introduction*, Cambridge: University Press.
- Saunders, T. J. (1984), „Free will and the atomic swerve in Lucretius“, *Symbolae Osloenses: Norwegian Journal of Greek and Latin Studies*, 59:1, str. 37-59.
- Schofield, M., Burnyeat, M. and Barnes, J. (eds.) (2002), „Doubt and Dogmatism: Studies in Hellenistic Philosophy“, Oxford: Clarendon Press.
- Sedley, D. (1973), *Epicurus, On Nature, Book XVIII*, University of London PhD.
- Sedley, D. (1983), „Epicurus' refutation of determinism“, *SUZHTHSIS: Studi sull'epicureismo greco e romano offerti a Marcello Gigante*, Naples: Biblioteca della Parola del Passato, str. 11–51.
- Sedley, D. (1988), „Epicurean anti-reductionism“, *Matter and Metaphysics*, Jonathan Barnes and Mario Mingucci (eds.), Naples, Bibliopolis, str: 295–327.
- Sedley, D. (2004), *Lucretius and the transformation of Greek wisdom*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Serres, M. (2000), *The Birth of Physics*, Manchester: Clinamen Press
- Sharples, R. W. (1996), *Stoics, Epicureans and Sceptics: An Introduction to Hellenistic Philosophy*, London: Routledge.
- Sider, D. (1997), *The Epigrams of Philodemos*, New York: Oxford University Press.

- Stanković, B. (prir.) (2004), *Saznajno povlašćeni položaj*, Pančevo: Mali nemo.
- Striker, G. (1996), *Essays on Hellenistic Epistemology and Ethics*, Cambridge: University Press.
- Strozier, R. M. (1985), *Epicurus and Hellenistic Philosophy*, USA: University Press of America.
- Wallace, W. (1880), *Epicureanism*, London: Wyman and sons.
- Warren, J. (2002), *Epicurus and Democritean Ethic*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Warren, J. (2004), *Facing Death: Epicurus and his Critics*, Oxford: Clarendon Press.
- Warren, J. (ed.) (2009), *The Cambridge Companion to Epicureanism*, New York: Cambridge University Press.

IZVEŠTAJ O KVALIFIKOVANOSTI KANDIDATA I PODOBNOSTI PREDLOŽENE TEME DOKTORSKE DISERTACIJE

Doktorand: **Ivan Nišavić**

Predložena tema: ***Epikurova filozofska psihologija***

Mentor: **docent dr Mašan Bogdanovski**

Kandidat Ivan Nišavić podneo je Odeljenju za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu predlog prijave doktorske disertacije pod naslovom ***Epikurova filozofska psihologija***. Komisija o predloženoj prijavi teme doktorske disertacije podnosi sledeći izveštaj:

Osnovni podaci od kandidatu:

Ivan Nišavić je rođen 11. decembra 1984. Posle završene gimnazije „Niko Rolović“ u Baru, završio je studije filozofije na Filozofskom fakultetu u Beogradu 2012. godine i stekao zvanje mastera filozofije 2013. godine. Paralelno sa školom i studijama igrao je košarku u OKK Primorka i KK Tina Time iz Bara, kao i u KK Vračar. Apsolvent je na Sportskoj Akademiji, na smeru „Viši košarkaški trener“. Doktorand je na Odeljenju za filozofiju od 2015. godine. Organizovao je brojne sportsko edukativne programe za studente društvenih fakulteta iz regiona, kao i studentska putovanja, debate i sportske igre. Član je sportskog udruženja Filozofskog fakulteta, a bio je i dugogodišnji član fakultetskog košarkaškog tima. Radio je u Medicinskoj školi Zvezdara, gde je zamenjivao profesora filozofije i učestvovao je u organizaciji XII Internacionalne konferencije „Filozofske prakse“.

Objavio je tekstove „Epikurovi čulni podaci u svetlu savremenih teorija opažanja“ (*Theoria* 3/2015, Beograd) i „Disappearing Knowledge“ (*Filozofija i društvo* 4/2016, Beograd) na engleskom jeziku. U časopisu *Filozofija i društvo* objavio je prikaz knjige *Etika kriminalističko obaveštajnog rada*, a tekst „Epikurov moral i pravda“ prihvaćen je za objavljivanje u časopisu *Kultura*. Povrh toga, bavio se i prevođenjem filozofije sa engleskog jezika.

Predmet istraživanja i sadržaj izlaganja

Predmet istraživanja

Predmet ove disertacije je filozofska psihologija, kako je zamišljena u delu slavnog helenističkog filozofa iz druge polovine četvrtog i prve polovine trećeg veka pre naše ere, Epikura. Ova tema nije obrađivana kod nas u naučnim radovima na obimniji, detaljniji i kompleksniji način.

Kod Epikura postoji izuzetno razvijena filozofska psihologija u tradicionalnom smislu, što znači da je detaljna pažnja posvećena problemu odnosa duha i tela, odnosno mentalnog i fizičkog, zatim percepciji i njenom značaju u sticanju ljudskog znanja i borbi protiv suparničkih, skeptičkih škola, slobodi volje, besmrtnosti duše i ulozi želje i zadovoljstva u ljudskom ponašanju. Pored analize sadržaja tih psiholoških ideja, doktorand Ivan Nišavić se bavi načinom na koji epikurejska psihologija proističe iz

fizičkih teorija i načinima na koje ona predodređuje poznata epikurejska hedonistička stanovišta u filozofiji morala i najšire shvaćenoj praktičnoj filozofiji.

Sadržaj izlaganja

Predložena teza doktoranda Ivana Nišavića će se, pored uvoda i zaključnog razmatranja, sastojati iz četiri tematske celine ili poglavlja.

Reč je, ukratko, o sledećoj strukturi rada:

Uvodni deo rada biće posvećen istorijsko-filozofskom izlaganju Epikurove fizike. Ona je od ogromnog značaja za utemeljenje njegove filozofske psihologije. Rešenja koja nudi toj disciplini u svim aspektima zavise od pretpostavki koje su deo fizičkih stanovišta. Epikur veruje da su osnovni konstituenti stvarnosti atomi, nerazrezivi, nevidljivi delovi materije, koji se kreću kroz prazninu. Svojstva makroskopskih objekata, procesa i događaja mogu da budu objašnjena posredstvom sudaranja, odbijanja i spajanja atoma. Uvodni deo rada bavi se detaljnijim izlaganjem onih aspekata ovakve fizičke teorije koji su relevantni za temu rada, a naročito mehanističkim objašnjenjem prirodnih fenomena kao uvodu u objašnjenje duše kao prirodnog fenomena.

Drugideo rada izlaže originalnu tezu da je Epikur prvi zastupnik teorije psihofizičkog identiteta. U savremenim verzijama teorije identiteta, duh je identifikovan sa mozgom, a mentalni procesi sa neurofiziološkim procesima. Prema Epikurovoj fiziologiji, duh je identifikovan sa organom koji se nalazi u grudima, pošto je uobičajeno gledište u antičkoj Grčkoj bilo da su grudi sedište emocija. Međutim, ideja koji stoji u osnovi ovakve identifikacije veoma je slična ideji savremene teorije psihofizičkog identiteta. Ova teorija će imati ključan značaj za Epikurovo shvatanje smrti i odnost prema njoj.

U trećem delu, kandidat se bavi epikurejskim objašnjenjem percepcije, u smislu interakcije atoma sa čulnim organima. Objekti kontinuirano izbacuju slojeve materije debljine jednog atoma, nalik ljuštenju luka. Te slike, *eidola*, lete kroz vazduh i dolaze do naših očiju, a mi na osnovu njih saznajemo svojstva objekata. Na sličan način je objašnjeno i funkcionisanje drugih čula, što pokazuje da su opažljiva svojstva stvari ili ono što se u modernoj filozofiji naziva sekundarnim kvalitetima zapravo stvarna svojstva.

U četvrtom i zaključnom delu doktorand Ivan Nišavić istražuje način na koji Epikur izbegava determinističke konsekvence svoje fizike i ovako shvaćene psihologije i pronalazi osnovu za slobodu volje u skretanju atoma. Zajedno sa analizom vrsta zadovoljstava, veze zadovoljstva i želje, vrstama želja i njihovim motivacionim aspektima, ovo rešenje nudi moćnu osnovu za Epikurove etičke teorije i u zaključnom delu rada biće izložene originalne i do sada neobrađivane ideje o vezi filozofske psihologije sa ovim teorijama, kao i o značaju koji ona ima za njih.

Osnovne hipoteze

Hipoteza koju će kandidat Ivan Nišavić braniti u svom istraživanju glasi da je Epikur zapravo prvi u istoriji filozofije branio ono što danas nazivamo teorijom psihofizičkog identiteta. Kandidat odbacuje mogućnost da Epikur može da reši ili razreši i eliminiše tradicionalne probleme filozofske psihologije držeći se isključivo te problematike posmatrane iznutra. Hipoteza koju kandidat brani je da se misaone konsekvence Epikurovog dela kreću od fizike ka etici i da je njegova psihologija u ogromnoj meri već predodređena argumentima iz fizike, kao i da sama predodređuje poznata epikurejska hedonistička gledišta o moralu.

Cilj istraživanja

Osnovni cilj predložene doktorske teze jeste da se argumentovano preispitaju filozofske teorije koje bi mogle biti svrstane pod naslov Epikurove filozofske psihologije. Pored ovako definisanog osnovnog cilja, kandidat naglašava da će se rukovoditi i sledećim ciljevima:

- 1) pokušaće da pruži argumente koji pokazuju da je Epikur prvi zastupnik teorije psihofizičkog identiteta;
- 2) pokazaće na koje načine je moguće unutar epikurejske atomističke slike sveta objasniti psihološke fenomene percepcije;
- 3) pokušaće da kritički preispita epikurejski pristup problemu slobodne volje i načine na koje Epikurovo izbegavanje determinizma predodređuje određena etička stanovišta;
- 4) pokazaće koje sve vrste zadovoljstava i želja postoje i koji značaj svaka od njih ima za Epikurovu teoriju moralne motivacije;
- 5) pored preciznog određivanja veze između psihologije i etike kod Epikura, daće objašnjenje posledica koje Epikurova filozofska psihologija ima po shvatanje fenomena ljudskog života i smrti.

Metod istraživanja

Doktorand Ivan Nišavić namerava da u izradi svoje doktorske disertacije pribegava metodama koje su karakteristične za analitičku filozofsku tradiciju – jezičko-pojmovnoj analizi, odnosno deskriptivno-analitičkoj metodi. Povrh toga, biće neophodno da uključi i egzegetsko istorijski metod jer on podrazumeva razmatranje istorijske pozadine filozofskih ideja, što će u njegovom slučaju značiti razotkrivanje veze Epikurove filozofske psihologije kako sa njenim utemeljenjem u epikurejskoj fizici, tako i sa njenim praktično filozofskim konsekvencama. Upravo će odnos Epikurove psihologije spram njegove etike, kao i pretpostavka o neophodnosti utemeljivanja Epikurove psihologije u njegovoj fizici, biti od ključnog značaja za kandidatovu tezu.

Očekivani rezultati i naučni doprinos

Kandidat će temeljno prikazati i razraditi svaku od pomenutih tema i to izlaganje će obogatiti originalnim autorskim argumentativnim doprinosima i uvidima, koji se tiču održivosti Epikurovog filozofsko psihološkog projekta i njegovog mesta i značaja u utemeljenju epikurejske etike i praktične filozofije u najširem smislu.

Zaključak

Prema onome što je podneo kao obrazloženje za predlog teme svog dokorskog rada, kao i prema poznavanju građe, analitičkoj darovitosti i originalnosti kakvu je pokazao tokom odbrane predloga teme, komisija predlaže da se doktorandu Ivanu Nišaviću odobri izrada dokorskog rada na temu ***Epikurova filozofska psihologija***.

Beograd, 30. I 2017.

Komisija:

dr Drago Đurić, redovni profesor

dr Aleksandar Dobrijević, docent

dr Miljana Milojević, docent

Mentor:

dr Mašan Bogdanovski, docent